

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Аналізуються структура типів ідентичності, регіональні, соціальні, політичні та економічні ознаки їх носіїв. Виокремлено найбільш вагомі типи ідентичності, які у перспективі будуть відігравати провідну роль у житті українського суспільства. Розкрити механізми впливів різних типів ідентичності на соціально-політичні процеси в Україні. Сформульовані базові основи культури енергоспоживання українського суспільства у контексті існуючих у ньому типів ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, суспільство, енергоспоживання, ідеологія, культура.

Семко В. Л. Национальная идентичность украинского общества в контексте формирования государственной энергетической политики

Анализируются структуры типов идентичности, региональные, социальные, политические и экономические признаки их носителей. Выделены наиболее значимые типы идентичности, которые в перспективе будут играть ведущую роль в жизни украинского общества. Раскрыты механизмы влияния различных типов идентичности на социально-политические процессы в Украине. Сформулированы базовые основы культуры энергопотребления украинского общества в контексте существующих в нем типов идентичности.

Ключевые слова: идентичность, общество, энергопотребление, идеология, культура.

Semko Vadym. National identity of Ukrainian society in the context of the state energy policy formation

The article is devoted to the structure of identity types existing in modern Ukrainian society. The regional, social, political and economic signs of their carriers are analyzed. The most significant types of identity, which in the future will play a leading role in the life of Ukrainian society, are highlighted. The mechanisms

© СЕМКО Вадим Леонідович – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури

of various types of identity influence on the socio-political processes in Ukraine are revealed. The basic foundations of the culture of energy consumption in the Ukrainian society in the context of the existing types of identity are formulated.

Key words: *identity, society, powerusage, ideology, culture.*

Поняття «ідентичність» є однією з базових категорій для усього комплексу суспільно-політичних наук, оскільки об'єктом вивчення цих наук є суспільство, як сукупність індивідів, а ключовою соціальною рисою індивіда є самоідентифікація. Ідентичність суспільства, у свою чергу, формується сукупністю ідентичностей індивідів. З іншого боку енергетичне забезпечення є фундаментальною основою існування будь-якого суспільства. Ідентичність і культура енергоспоживання знаходяться у тісному взаємозв'язку, значною мірою визначаючи одна одну. Таким чином, для визначення майбутньої стратегії енергетичного розвитку України необхідно визначитись зі структурою ідентичностей, які представлені в українському суспільстві.

Сьогодні можна впевнено констатувати, що українське суспільство у повній мірі зіштовхнулось з кризою ідентичності. Сутність цієї кризи полягає у значних за своєю потужністю різноспрямованих ідеологічних векторах, що впливають на процеси самоідентифікації українського соціуму як з зовні, так і з середини. З набуттям незалежності Україна опинилась перед необхідністю розбудови власної національної ідентичності на тлі розмаїття «старих» ідентичностей, що склались в українському суспільстві ще у радянську добу, які відразу увійшли у конфлікт з українською етнічною ідентичністю, яка на початку 1990-х років переживала бурхливий ренесанс. Ситуація ускладнювалась глибокою соціально-економічною кризою дев'яностих років, але, практично відразу українське суспільство почало відчувати активний експорт нових проектів ідентичності, які активно пропанують, а, подекуди і прагнуть нав'язати зовнішньополітичні сили, що змагаються між собою за Україну, як ключову складову власного геополітичного ареалу. З іншого боку Україна опинилась під неминучим за умов глобалізації

щільним потоком ліберальної ідеології та атрибутів ідентичності постмодерна.

Ідентичність – невід’ємний елемент індивіда, що живе у суспільстві та суспільства, що складається з індивідів. Ідентичність не є пасивним приймачем зовнішніх впливів. Маючі складну, багатопланову структуру ідентичність не лише сприймає оточуюче середовище або чинить йому спротив. Вона здатна творчо засвоювати його, спричиняючи на нього зворотній вплив.

Термін «ідентичність» походить від лат. *Identifico* – ототожнюю. У науковий обіг термін «ідентичність» запровадив Е. Еріксон визначаючи її як «почуття особистої тотожності та історичної безперервності особистості». За Еріксоном ідентичність існує на двох рівнях: індивідуальному, який передбачає сприйняття себе, як тотожного і усвідомлення безперервності свого існування у просторі та часі, та соціальному, на якому індивід усвідомлює визнання іншими своєї тотожності і безперервності¹. На думку А. Циганкова, національна ідентичність – це культурна норма, що відбиває емоційні реакції індивідів по відношенню до своєї нації та національної політичної системи². М. Шульга визначає ідентичність, як «нерозривний зв’язок особи зі спільністю, ототожнення людини з певною суспільною групою, вкорінену в духовному світі особи систему цінностей, ідеалів, норм відповідної спільності, що виявляється як стійке ядро»³.

Проблема етнічної ідентичності населення України визнається двома суттєвими факторами: яскраво вираженою регіональною ідентифікацією і розбіжністю у етнічній приналежності громадян та їх рідній мові. Найпомітніші ідентифікаційні суперечності властиві прикордонним регіонам (Галичина, Закарпаття, Буковина, АР Крим, Донбас). Результати дослідження ідентифікаційних особливостей у географічно найбільш віддалених містах східного і західного регіонів (у Донецьку і Львові) дають підстави для низки висновків про різницю між специфікою системи ідентичностей для представників обох регіонів і міст. Так, за висновками Г. Палій «Для

представників Донецька пріоритетними виявилися соціально-професійні, вікові, політико-ідеологічні й геополітичні (передусім із орієнтацією на радянське, російське) чинники ідентичності, тоді як для представників Львова — етнічні, релігійні, національні чинники ідентичності». Утім, «розбіжності у специфіці проявів ідентичності між представниками молодшого покоління обох регіонів нівелюються: показники самоідентифікації «громадянином України» для молодшого покоління на заході та сході України становлять понад 90 %, що, зокрема, свідчить про «зближення ідентифікаційних моделей» молодшого покоління»⁴.

М. Михальченко характеризує процеси становлення самоідентифікації індивідів у пострадянській Україні як «переідентифікацію», в результаті якої сформувалися чотири типи ідентичності. «Традиціоналісти» — орієнтовані на минуле, яке для них є джерелом позитивних спогадів та почуттів (ці люди не сприймають українську національну ідею). «Прожектерифутиристи» — покладають свої сподівання із проектів майбутнього (глобалісти, космополіти для яких національна ідея щось другорядне та застаріле). «Прагматики-сучасники» — на перше місце ставлять реалізацію власних соціальних та економічних інтересів (для них сприйняття національної ідеї суто прагматичний вчинок зовнішнього плану). «Націоналпатріоти», для яких українська національна ідея — це внутрішнє переконання, ідейний мотив мислення і дій⁵.

Традиційна українська етнокультурна ідентичність міститься у історичному образі українця, сформованому протягом ХІХ — ХХ століть у межах романтично-народовського дискурсу і певною мірою оновленому консервативно-революційною ідеологією націоналізму середини ХХ століття. Символічні атрибути цього напрямку — пантеон національних героїв (Т. Шевченко, І. Франко, М. Грушевський, та ін.), оформлений фольклорно-ритуальний антураж побуту і колективних маніфестацій, козацький ідеал особистої самореалізації, національно-культурні й політичні ритуали, і, звичайно, українська мова, як найголовніший інструмент утвердження даного типу ідентичності.

Імперська російська культурна традиція (ідентичність) бере початок у дореволюційній дійсності і спирається на авторитет російської культури XIX – XX століть, що значною мірою визначала формування культурних вподобань і світоглядних настановлень більшості громадян України. Сьогодні ця традиція справляє переважно прихований інерційний вплив, який від того не стає менш значущим. Зокрема, він лежить в основі переконання значної кількості громадян України різного етнічного походження в тому, що російська мова більше надається для «високого» стилю спілкування як на побутовому рівні, так і в сфері культури, науки, і загалом володіння нею є ознакою вищого культурного розвитку, освіченості, певного соціального статусу індивіда.

Ідеологічна й психологічна спадщина комунізму, що лежить в основі ідентичності «радянської людини» досить чітко означена і досить агресивно репрезентована її прихильниками і носіями. Їх категоричність пов'язана з тим, що позитивні радянські атрибути — уявне соціальне благополуччя і особистісний успіх — для значної кількості громадян України закорінені в їхньому власному досвіді. Принаймні, такими уявляються роки до перебудови з позицій нинішнього стресогенного, нестабільного і позбавленого віри в справедливість життя більшості громадян. Поширеність і популярність такої форми самоідентифікації свідчить не стільки про актуальність ідеології, скільки про психологічну реакцію людей, що опинилися в умовах боротьби за виживання і не мають іншого ідейного досвіду самоопанування і самоорганізації, окрім комуністичної риторики.

До четвертого типу ідентичності слід віднести **ліберальну вестернізацію**, початки якої слід шукати в добі трансформаційних процесів перебудови 1980-1990 років, коли впровадження стереотипів ліберального суспільства здійснювалося за методикою «розбещення» членів пуританської ідеократичної спільноти. Маніпулятивні мас-медійні техніки успішно долали тоді бастиони старої пропаганди, але, як зауважує М. Розумний, засоби своєрідним чином вплинули на мету. «Замість засвоєн-

ня ідеалу самоврядної і відповідальної особистості, сумлінного громадянина і щирого патріота, на якому тримається суспільний уклад західних демократій, на пострадянському просторі утвердився інший соціальний стандарт — цинічний індивідуалізм, культ споживання, повна автономність соціальних груп, недовіра до держави і заперечення ідейних мотивацій як таких»⁶.

Спираючись на динаміку електоральних уподобань виборців можна констатувати, що найбільш поширеними в українському суспільстві є саме «радянський» та «ліберально-економічний» тип ідентичності. Останній — найбільш етнічно незаангажований — включає в себе два великих підтипи: переконаних лібералів-західників, для яких цінності і стандарт життя сучасного західного суспільства є незаперечним зразком до якого слід прагнути (до них відноситься і молодь, зорієнтована на західну масову культуру), і широкі прошарки населення, які у сучасних ринкових умовах сконцентрували зусилля на реалізації власних матеріальних потреб. Ідентичність «радянської людини» також зорієнтована передусім на радянські соціальні цінності та економічні принципи, і так само відтісняє на другий план етнічну проблематику. Саме ця обставина пояснює факт наявності серед бійців АТО великої частки російськомовних громадян України, до того ж з її «радянського поясу» — південно-східного регіону, для яких боротьба за Україну є насамперед боротьбою за власні соціальні цінності.

Таким чином, «радянська» ідентичність є ідентичністю, що орієнтує індивіда на російські культурні цінності та «ліві» соціально-політичні принципи, хоча при цьому не заперечує власної, «істинної» етнічної самоідентифікації індивідів — носіїв ідентичності «радянської людини». Зрештою, поширеність «радянської» ідентичності в сучасному українському суспільстві зумовлена, на наш погляд, переважно соціально-економічними проблемами, ефективне вирішення яких сприятиме її згасанню.

Проте, найбільш актуальним, і, як з'ясується, загрозливим для українського суспільства є ліберально-модерністський

тип ідентичності. Тривалий час на нього покладались великі сподівання: очікувалося, що мірою свого поширення серед суспільства він буде охоплювати широкі верстви населення і сприяти формуванню європейської України. Однак, соціально-економічні негаразди системного характеру разом з розвитком інформаційних технологій і формуванням нових актуальних ніш на ринку праці зарубіжних країн, призвели до того, що носії цього типу ідентичності все частіше виїжджають з України за кордон. Вони або втратили надію на позитивні зміни в Україні, або ж вирішили для себе не гаяти час і життя, і перейти до сучасного розвинутого світу, а не чекати поки він сформується в Україні. Іншою принциповою рисою даного типу ідентичності є те, що він, на відміну від решти типів не має чітко окреслених регіональних меж. Популярність ліберально-модерністської ідентичності зростає завдяки поширеності каналів інформації, і охоплює сьогодні усі регіони України. При цьому, завдяки своєму універсальному характеру, вона є привабливою для соціальних і регіональних груп з радикально протилежними політичними поглядами. Матеріальні та нематеріальні блага західного суспільства є рівною мірою привабливими для усіх регіонів України. До того ж вони дедалі привертають до себе не лише молодь, як це було раніше, а й середні, і, навіть старші вікові групи.

Які висновки можна зробити щодо структури енергоспоживання українського суспільства, з огляду на його картину ідентичностей.

Два основних типа ідентичності, що переважають сьогодні в українському соціумі — ліберально-модерністська та радянська, виступають найбільш активними споживачами енергії. Визначаючими є економічні фактори, які полягають у тому, що джерела енергії з гарантованого соціального блага перетворились на товар, ціні на який визначає ринкова економіка. До того ж значення енергії у сьогоднішньому суспільстві кардинально змінилось у бік зростання. У минулому енергія, за пірамідою Маслоу, забезпечувала її базові, вітальні рівні потреб. Сьогодні енергія відіграє ключову роль у забезпеченні верхніх

рівнів цієї піраміди людських потреб; зростання соціального статусу, поваги, і, нарешті, само актуалізація супроводжуються зростаючим споживанням усіх видів енергії. Навіть базові рівні ієрархії потреб вимагають сьогодні значно більших обсягів енергії ніж у минулому, оскільки якість життя у сучасному суспільстві неухильно зростає, вимагаючи все більше енергії. Таким чином, саме ліберально-модерністська ідентичність (до якої сьогодні автоматично залучаються усі представники молодших поколінь), буде потребувати енергії у все більш зростаючих обсягах.

Радянську ідентичність традиційно сприймають як щось статичне та законсервоване у часі, хоча це не відповідає дійсності. Протягом останніх двадцяти п'яти років примарні надії на повернення «радянських часів» майже вичерпали себе. Існуючий сьогодні стан речей «радянськими людьми» традиційно сприймається критично, хоча це відбувається скоріше за певною культурною інерцією. Ностальгія за минулим все більше перетікає у площину символічних образів та ностальгічних згадок, у той час, як сьогодні має низку очевидних переваг, принаймні технологічного характеру. Можна впевнено констатувати, що «радянська людина» в сучасній Україні впевнено перетворюється на класичного обивателя — представника середнього класу, зусилля якого спрямовані на вирішення побутових проблем і досягнення цілей, що пов'язані передусім з власним та сімейним благополуччям. Досягнення подібних цілей можливо лише за умов стабільного та економічно прийняттого енергозабезпечення. Таким чином ці два найбільш впливові типи ідентичності повинні стати основним полем реалізації державних програм енергозабезпечення та енергоефективності.

1. *Кочетков В. В.* Национальная и этническая идентичность в современном мире // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. 2012. № 2. С. 144. 2. Там же. С. 153. 3. *Шульга Н. А.* Этническая самоидентификация личности. Київ: Ін-т соціології НАН України, 1996. С. 93. 4. *Палій Г.* Становлення єдиної національної ідентичності в Україні. Вплив регіональної специфіки // Політичний

менеджмент. 2005. № 2. С. 39. 5. *Михальченко М. І.* Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах // Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне: 36 статей. Київ: Світогляд, 2005. С. 24. 6. *Розумний М.* Фактори сучасної національної самоідентифікації українців // Політичний менеджмент. 2007. № 1. С. 97.

***Semko Vadym.* National identity of Ukrainian society in the context of the state energy policy formation**

The concept of «identity» is one of the basic categories of social sciences. The identity of a society is formed by a combination of the identities of individuals. The next fundamental basis for the existence and development of society is its stable provision of energy, in the amounts necessary to meet all its needs. The nature of energy consumption by a society, its culture and structure, in turn, are shaped by the identity of society members. Today, Ukrainian society is faced with an identity crisis. The essence of this crisis are different powerful ideological vectors, which influence the processes of self-identification of Ukrainian society, both inside the society and outside it.

The transformation processes that have covered Ukrainian society in the post-Soviet period have led to the appearance of the following types of identity. «Modernist liberals» form their plans in accordance to the leading modern trends and future projects (globalists, cosmopolitans, for whom the national idea seems to be something secondary and outdated). «Traditionalists» are focused on the past, which is a source of positive memories and feelings for them. Traditionalists are divided into two incompatible ideological camps. «Soviet people» live by the ideals of the Soviet era, and above all the principles of social justice and the paternalistic state. The second camp of the traditionalists is represented by the «Ukrainian nationalist» type of identity. This identity is usually regarded as an independent type, but in essence it is also «traditional», because it appeals to the past of Ukraine and its people. Representatives of this type of identity associate their hopes for the future with the restoration of cultural, and sometimes political forms, principles, symbols of the past. «Pragmatists-modernists» give the advantage to their own social and economic interests. At the same time, they perceive the national idea loyally, but this is a purely pragmatic position of the external plan for them.

The two dominant types of identity in Ukrainian society – the liberal-modernists and traditionalist «Soviet» type – are the most active and perspective consumers of energy. Modernist liberals are represented by young people and the middle age group, which are the most dynamic categories of the population with an active lifestyle and which are constantly replenished by representatives of the next generations. «Soviet people», which are the dominant category of society, in the industrial and highly urbanized regions of Ukraine are commonly

perceived as frozen in their development. But today we can confidently ascertain that the «Soviet man» in modern Ukraine is turning into a common representative of the middle class, whose efforts are aimed at solving everyday problems and achieving family well-being. The nostalgia of the «Soviet person» for the past flows into the plane of symbolic images and nostalgic memories. Achievement of the goals of the two described basic types of identities of the Ukrainian society is possible only on condition of stable and economically acceptable energy supply. Social groups that correspond to these types of identity should be the main field for the implementation of state programs for energy supply and energy efficiency.

Key words: identity, society, powerusage, ideology, culture.